

טביעת מטבעות בטבריה ותפוצתן

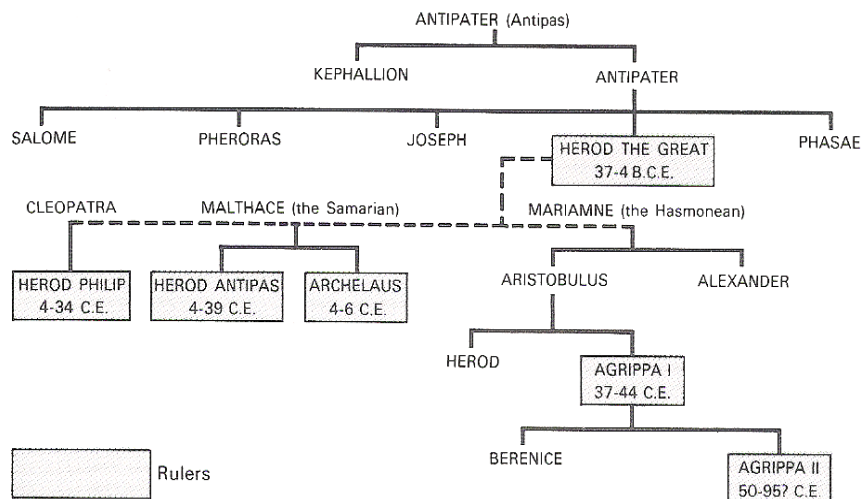
zlotniky@bezeqint.net

תקציר: טביעת מטבעות בטבריה נמשכה כאלף שנים, החל מטביעת אנטיפס בשנת 20 לספירה וכלה בטביעת אל חאכם בשנת 1005 לספירה. שושלת בית הורדוס תרמה משמעותית לטביעה המקומית. בהמשך, החל מימי טריאנוס נטבעים בעיר טיפוסים רבים של מטבעות מדגמי "מטבעות ערים". בתקופה האיסלמית נטבעו מטבעות בטבריה מספר דגמים, בהם מטבעות כסף וזהב ועל כך יפורט בהמשך המאמר.

לאחר מותו של המלך הורדוס, בשנת 4 לספירה, נחלקה הטריטוריה של ממלכתו בין בניו: ארכילאוס פיליפוס ואנטיפס. ארכילאוס קבל את אזור יהודה והשומרון, פיליפוס את הגולן, הבשן והטרכון ואילו אנטיפס הטטרך¹ זכה בגליל ואזור טבריה ופריאה. אף אחד מבניו לא זכה להיות מלך.

כל אחד מהבנים טבע מטבעות משלו באזור עליו שלט. המטבעות היו כתובות ביוונית, השפה של התושבים במזרח הרומי. המטבעות היו אוטונומיות.

שושלת בית הורדוס

הורדוס אנטיפס בחר תחילה כבירתו את ציפורי אולם שינה את דעתו והחליט להקים את בירת הטרכיה החדשה בתחום רקת מתקופת המקרא. יש מחלוקת בין החוקרים על מועד הקמת טבריה. ישנם חוקרים המייחסים את יסודה של טבריה לטווח התאריכים הוא 18-21 לספירה. טבריה הוקמה והוקדשה לקיסר טיבריוס. באותה שנה, 18 לספירה חגג טיבריוס את יום הולדתו ה-60 שנים וקבלת התואר Tribunicia Potestas בפעם ה-20.

אנטיפס בנה לעצמו בטבריה ארמון. הארמון נפגע בהתפרעויות בטבריה בתקופת מרד היהודים ברומאים בשנים 66-70 לספירה. כן בנה אנטיפס אצטדיון ובית ועד. העיר שכנה על הדרך הראשית מסוריה למצרים. תחילה כעיר פרזות. העיר בוצרה בימי יוספוס. אנטיפס מינה את בן אחיו אגריפס כאגרונומוס

¹ טטרך, מושל רבע מדינה

בעיר. בבוא הזמן ימלוך במקומו. 2 משקלות עופרת שהתגלו, האחת של אנטיפס והשנייה של האגרונומוס אגריפס (1986-1987 INJ9).

כאשר אנו דנים על טבריה, בתקופת שלטונם של בני בית הורדוס, אנו מסתמכים בעיקר על כמה מקורות כתובים. האחד הוא ספר "קדמוניות היהודים" של יוספוס והשני "מלחמת היהודים ברומאים", אף הוא של יוספוס. יוספוס מתאר את הקמת העיר טבריה: באופן הבא "והורדוס הטטרך, שהגיע לכלל ידידות גדולה עם טיבריוס, בנה העיר טבריה, על שמו, סמוך לחלקיו המשובחים של הגליל על ים גינוסר. לא רחוק משם יש מעיינות חמים בכפר חמתא. ערב רב של אנשים התיישב שם...בנה להם בתים על חשבוננו והעניק להם קרקע. וידע שהישוב הוא שלא כמנהג האבות של היהודים, מפני שבנייתה של טבריה נעשתה על גבי קברים מרובים במקום..". מקורות נוספים הם ספרי הברית החדשה: מרקוס ולוקס וכן ספרו של אוזבווס. כפי שאנו רואים מהמקור של יוספוס האוכלוסייה בטבריה הייתה מעורבת.

אנטיפס טבע את כל מטבעותיו בטבריה, מנתך ברונזה ברמה נמוכה. מנין השנים במטבעות על פי שלטונו. אנטיפס שלט במשך 43 שנים, משנת 4 לפנה"ס עד שנת 39 לספירה. (Hendin 2003-2006)

תפוצת מטבעות אנטיפס, היא בעיקר באזור טבריה. פרט למטבע יחיד של אנטיפס שהתגלתה בירושלים. רוב האוכלוסייה בתחום שלטונו היו יהודים ולכן אופי המטבעות עם סמלים יהודים.

לפני סקירת סדרת מטבעות אנטיפס מטבריה יש להביא בחשבון מטבע חריג משנת 4 לאנטיפס בדגם טביעה עם עץ תמר על צדו. בצד הכתובת HRW. על צד שני גרעין חיטה והכתובת טטרך שנת 4.

מטבעות אנטיפס נטבעו על פי שנות שלטונו. המטבעות מתחלקים לשלש סדרות: (א). מטבעות שנת 24 לשלטונו, כלומר משנת 19 לספירה. (ב). סדרת מטבעות מהשנים : 33, 34, 37 לשלטונו, כלומר מהשנים 29, 30, 33 לספירה. (ג). סדרת מטבעות שנת 43 לשלטונו, דהיינו משנת 39 לספירה. כלומר אנטיפס לא טבע מטבעות חדשים בין השנים 19–29. כנראה היו מספיק מטבעות של שנת 19 לספירה לצורכי המקום. בגליל היו מטבעות של פיליפוס מפניאס, מטבעות אימפריאלים ומטבעות צור וצידון וגם מטבעות נציבים.

כל הסדרות של המטבעות נטבעו בארבעה עריכים. עריך המטבע הראשונה-הגדולה. השנייה חצי ממנה. השלישית רבע מהראשונה ועריך המטבע הרביעית -שמינית מהראשונה. יש לשער ששמונה מטבעות גדולות של אנטיפס היו שווים ל דינר כסף רומי אחד.

מטבעותיו הראשונים של אנטיפס משויכות לשנת 24 לשלטונו, (שנת 19 ליסוד טבריה). המטבע מברונזה נטבע בארבעה עריכים (מטבע במשקל 17.76 גרם, השנייה חצי ממנו, השלישית רבע מהראשון והרביעית שמינית ממנו). על צדה האחד של המטבע כתובת "טבריה ביוונית מסביב זר ועל צדה השני קנה סוף, שככל הנראה גדל בכמויות רבות בטבריה ושמש כדגם לאפיון המקום.

זו הפעם הראשונה שנטבע שם עיר על מטבע יהודי. מטבעות של אנטיפס ופיליפוס נושאים את תוארם. אולם רק מטבעות פיליפוס נושאים את שם הקיסר ודיוקנו, (ראה מטבע פיליפוס שנת 26 לספירה), לעומת זאת מטבע של אנטיפס נושא רק סמל קנה-סוף על פניו.

סדרת מטבעות בתקופת הביניים של שלטונו, שטבע אנטיפס היו מהשנים 29, 30 ו-33 לספירה. (שנים: 33, 34, 37 לשלטונו) על צד אחד של מטבעותיו מופיע שם העיר טבריה ביוונית / טיבריאס מוקף זר עלים. על צדה השני ענף תמר ומסביב הכתובת הורדוס טטראך והשנה למניין שלטונו.

כמלך יהודי שם דגש על סמל יהודי-כף תמר, הזהה ללולב היהודי. על שניים ממטבעותיו הגדולים כתוב טטראך ועל הקטנים הורדוס [ללא טטראך]. על הגדולים TIBERIAS ועל הקטנים T/C בשל חוסר מקום.

הטביעה האחרונה של אנטיפס שונה מקודמותיה. סדרת המטבעות השלישית והאחרונה שטבע אנטיפס הם משנת 39 לספירה (שנת 43 לשלטונו). סדרת מטבעות אלה כוללת ארבעה ערכים:

- 1) על העריך הגדול (עריך דופונדיוס-שנת 43) מופיע עץ תמר (מטבע 91). בעל שבעה ענפים ושני אשכולות.

2) על עריך חצי (אס) מופיע כף תמר.

3) על עריך רבע (סמיס) מופיע אשכול תמרים.

4) על עריך שמינית (קוודרנס), מופיע ענף תמר.

במקום שם העיר טבריה מופיע "לכבוד הקיסר גאיוס גרמניקוס".

כל העריכים קשורים בעץ התמר ומציגים חלק ממנו.

לאחר שגאיוס קליגולה הוכתר כקיסר בשנת 37, מינה את חברו אגריפס, נכדו של הורדוס, למלך על ממלכתו/ הטטרכיה של פיליפוס, כשבירתו פניאס (בניאס בגולן). אגריפס טבע סדרה של מטבעות בפניאס, הנושאות את התאריך שנת 38 לספירה (שנת 2 לשלטונו של אגריפס). אנטיפס חש נפגע מהמינוי ובהשפעת אשתו הרודיאס, אחותו של אגריפס הפליג לרומא לבקש את המלוכה על הגולן. ייתכן שלקראת הפלגתו של אנטיפס לרומא טבע את מטבעות שנת 39 לספירה (שנת 43 לשלטונו), עם הקדשה ביוונית לגאיוס. אגריפס שלח מכתב לקיסר והאשים את אנטיפס בקשר נגד הקיסר. אולם למרות כל מאמציו אנטיפס לא הצליח להשיג תוצאות חיוביות והפסיד השלטון. הקיסר הוריד את אנטיפס מהשלטון, הגלה אותו וטבריה עם הטריטוריה של אנטיפס, סופחה לממלכת אגריפס הראשון בשנת 39.

מטבעות אנטיפס היו במחזור רק בגליל. אחד התגלה בירושלים. היתר בחמת טבריה, מירון, ארבל, כפר נחום, גוש חלב, גמלא.

אגריפס טבע את מטבעותיו הראשונים בפניאס בשנת 38 לספירה. המטבעות תיארו את התואר של אגריפס ולראשונה גם את דיוקנו.

לאחר שאגריפס קבל את ארצו של אנטיפס, בשנת 39 לספירה טבע בטבריה סדרה של מטבעות בשנת 41 לספירה (מטבעות שנת 5 לשלטונו), ככל הנראה בטבריה ובהמשך לסדרה שטבע לפני כן בפניאס כשקבל שם את השלטון.

במטבעות נכללים ארבעה ערכים. האחת גרמניקוס בעגלה רתומה לארבעה סוסים, מחזיק שרביט. (חצי ממטבע הגדולה). על מטבע נוספת מופיעה קאיסוניה-אשת קליגולה. צד שני דריסולה – בתו של קליגולה. מטבע נוספת (רבע ממטבע העריך הגדולה). על פני המטבע דיוקנו של אגריפס הראשון.

המטבע מעניין. על צדו השני מופיעה קיפרוס, אשתו של אגריפס הראשון-הכתובת "המלכה קיפרוס", על פי. מטבע הקטנה (שמינית ממטבע הגדולה). על פני המטבע מופיע הילד אגריפס השני בן ה-13 עם

הכתובת ביוונית "אגריפס בן המלך אגריפס" בצדו השני של המטבע קרני שפע והכתובת ביוונית "המלך אגריפס ידיד הקיסר".

סדרה זו מעידה על מערכת היחסים העמוקה ששררה בין אגריפס ה-I וקליגולה. במטבע העריך הגדול נראית דמותו של הקיסר גאיוס קליגולה עם הכתובת שמו ותואריו ביוונית. מצדו השני מרכבה רתומה לארבעה סוסים קוואדריגה ובתוכה דמות אלת הנצחון ויקטוריה (מסביב הכתובת נומיסמה בסילאוס אגריפה-של המלך אגריפס. נדיר לראות המילה נומיסמה=מטבע על מטבע.

לאחר מותו של אגריפס הראשון בשנת 43 שלטו בטבריה הנציבים הרומיים של פלשתינה. אנו מוצאים מתקופה זו מטבע שטבע בטבריה, בשנת 13 למלכות קלאודיוס כלומר שנת 53 לספירה.

אגריפס השני החל לטבוע מטבעות רק בשנת 76. מטבע אגריפס ממשיך לשאת על פניו את דגם כף התמר כהמשך למטבעות אנטיפס. טבריה היתה בירתו ומקום מושבו של אגריפס והמטבעות נטבעו במיטבעה של אנטיפס. עד כאן מטבעות משפחת הורדוס.

סדרות טביעת בית הורדוס

- * **אנטיפס** (4 לפנה"ס-39 לספירה) טבע בטבריה בטווח השנים 20 לספירה-39 לספירה.
- * **אגריפס ה-I** (37-44 לספירה) טבע בטבריה בשנת 40/41 לספירה.
- * **אגריפס ה-II** (67-100 לספירה) טבע בטבריה בשנת 75/76 לספירה.

בחפירה באזור החנויות שהיו בעיר העתיקה, לפני כ-אלף שנים, התגלו 92 מטבעות כסף, חלקם עם כתובת בערבית, בתוך פח מזוגג. המטבעות הם מהמחצית השנייה של המאה ה-11, סוף השלטון הפאטימי וערב הכיבוש הצלבני. באותה העת נערכו מפעם לפעם על טבריה, התקפות של לוחמים סלג'וקים. בשנת 1078 היה טבח גדול באחת ההתקפות בתושבי העיר. ככל הנראה בעל החנות החביא אז את המטמון מתחת למרצפות וחוסל בעת ההתקפה. כאשר הגיעו הצלבנים לטבריה מצאו במקום עיר רפאים ואז הקימו את העיר מחדש.

נציבות פלשתינה, אגריפס ה-I ומטבע אגריפס השני שנטבעו בטבריה

- **גב המטבעות** - כתובת טבריה בתוך זר
- **פני המטבעות**
- * סדרת שנת 24 לשלטון אנטיפס - קנה סוף
- * סדרות השנים 33, 34, 37 לשלטון- כף תמר.
- * סדרת שנת 39 מטבע עריך גבוה עם 7 כפות ו 21 אשכולות. עריכים נמוכים-
- * כף תמר, אשכול תמרים וענף תמר.
- * אגריפס ה-I סדרת שנת 41 - המוקדשת לקיסר קליגולה ומשפחתו .
- * נציבות פלשתינה , מימי אגריפס השני, שנת 13 לקלאודיוס- כף תמר.
- * סדרת אגריפס השני שנת 15 = שנת 76 לספירה - כף תמר

מטבעות עירוניים

עם התעצמות האימפריה הרומית העניקו הרומאים זכויות לערים לטבוע מטבעות. חלקם קבלו זכויות של קולוניות שאזרחיהם נהנו מפטור ממסים.

תקופת הטביעה הבאה שנדון עליה היא טביעת מטבעות טבריה הרומית. מטבעות עירוניים החלו לטבוע בשנת 100, שנת פטירתו של אגריפס השני. סיום תקופת הטביעה העירונית תהיה טביעת מטבעותיו של הקיסר אלגבלוס ששלט בשנים 218–222 לספירה. במחזור באזור השתמשו גם במטבעות זהב וכסף. מטבעות כסף טבעו באנטיוכיה בסוריה, בצור בפניקיה וקיסריה בקפדוקיה. מטבעות הכסף שמשו את המסחר בעסקאות גדולות וברונזה לעסקאות נמוכות יותר.

טביעת מטבעות עירוניים החלה בטבריה בתקופת טריאנוס. המטבעות הראשונים שנוטבעו לכבודו בעיר בשנת 81 לעיר, כלומר שנת 100 לספירה. כל המטבעות המקומיים עשויים מברונזה. על פני המטבע רואים את דמות הקיסר. מטבע היא עם זוג קרני שפע וביניהן כף תמר. עליה כתוב טבריה קלאודיה שנת 81 (לעיר). לא הייתה עיר באימפריה הרומית שלא טבעה את דמות הקיסר על פני מטבעותיה. העיר השתמשה בנוסף בדגם המאפיין את העיר כמו מקדש חשוב או טיכה מקומית.

מטבע נוסף ומעניין מתקופה זו על צד אחד של המטבע האלה היגיאיה היושבת על סלע ממנו יוצא מעיין. ככל הנראה המטבע מסמל את המעיינות החמים של חמת טבריה הממוקמים מדרום לעיר. ייתכן ששימשו גם לפרסום האתר.

מקורות יהודיים בהם מדרש אסתר רבא המתייחסים לשמעון בר יוחאי מזכירים את מעינות חמת טבריה. הרומאים גילו שמטבעות העוברים מיד ליד ומעיר לעיר עושים פרסום והחליטו לטבוע על מטבעותיהם דגמים שונים כמו פרסומת למעיינות החמים של טבריה.

מטבע אחר שנטבע בתקופת טריאנוס על גבה טיכה אלת העיר מחזיקה בידה האחת משוט אנייה ובשנייה קרן שפע.

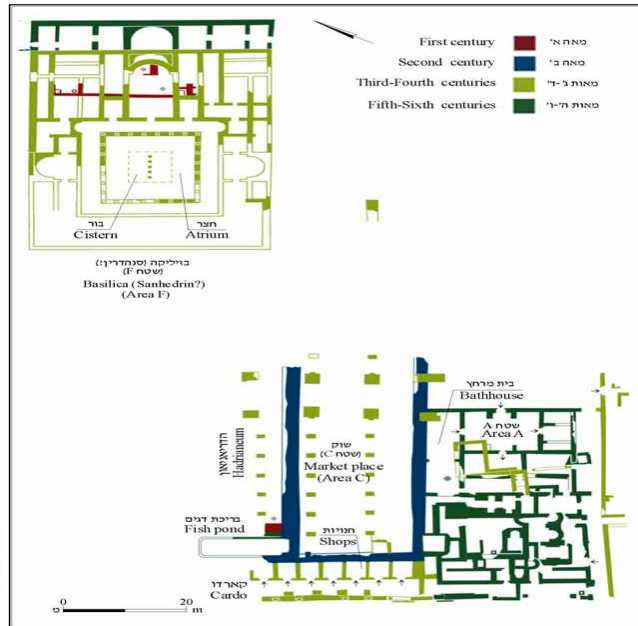

מטבע טריאנוס עם קרני שפע וכף תמר "טבריה קלאודיה"

שנת 81" לעיר= 100 לספירה.

בתקופת יורשו אדריאנוס נטבע אחד המטבעות המעניינים בו מוצג ההדריאניאון, שהוא מקדש שהוקדש לאדריאנוס ובו דמות זאוס. ככל הנראה לפי מקורות מאוחרים בנית המקדש לא הושלמה. המטבע נושא את הכתובות TIBERIAS CLAUDIA שנת 101 לעיר, כלומר שנת 120 לספירה. המקדש נזכר במקור של אפיפניוס כ"הדריאניאון בטבריה". שנת 120 זו השנה של ביקור אדריאנוס בארץ ישראל וככל הנראה אז הוקם המקדש.

מטבע נוסף שנטבע לכבוד אדריאנוס מראה על צדו השני את אלת העיר עומדת על חרטום האניה מחזיקה שרביט ודמות הקיסר. כמו כן מועצת העיר טבריה טבעה מטבע שעל גבו ספינה שטה לשמאל. בימי קומודוס טבעה העיר מטבע גדול ביותר-מדליה, בו נראה פוסידון עומד ורגלו האחת על אניה ומחזיק קלשון. המטבע משנת 170 לעיר, כלומר 189 לספירה.

על פי התלמוד, עבודה זרה, התעוררה השאלה האם טבריה תהיה קולוניה. תואר זה ניתן לעיר בימי אלגאבלוס ועל מטבע נדיר. במאה השנייה לספירה נעשתה טבריה מקום מושבו של הסנהדרין. בטבריה ביצע רבי יהודה הנשיא את העריכה הסופית של המשנה. במאה השלישית והרביעית בתקופת התלמוד הייתה טבריה עיר חשובה ובה חתמו בשנת 420 את התלמוד הירושלמי שהיה ראוי שיקרא תלמוד טברני.

לאחר שנת 221 פסקו לטבוע מטבעות מקומיות בעיר. הטביעה בעיר חודשה בתקופה הכיבוש הערבי, כאשר המטבעות נטבעו על ידי האומיים ומטבע זהב שנטבע על ידי הפאטימים.

בשנת 614 כבשו את טבריה הפרסים. כעבור זמן קצר חזרה לידי הביזנטים. בשנת 638 נכבשה העיר בידי ערבים מוסלמים והפכה לבירת המחוז שנקרא "ג'ונד אל אורדון" = מחוז הירדן. כל העת היו בה יהודים רבים. במאה השביעית הומצא בטבריה הניקוד הטבריאני שהביא לקריאה וכתובה נכונה של העברית.

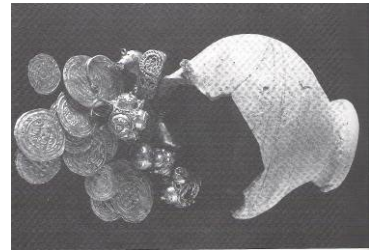
רעשי אדמה פקדו את טבריה אחת לכמה מאות שנים. בשנת 749 התחולל רעש אדמה שהרס את טבריה. במאה האחת עשרה הייתה טבריה עיר יהודית תחת שלטון מוסלמי. השלטון טבע דינרים מזהב של החליף "אמיר המאמינים" = אלהאכם הפאטימי. רעש אדמה נוסף הרס אותה בשנת 1033. עד כאן טביעת מטבעות טבריה.

מטמונים מעניינים שהתגלו בטבריה:

מטמון מטבעות בטבריה משנות החמישים

בחפירה באזור החנויות שהיו בעיר העתיקה, לפני כ-אלף שנים, התגלו 92 מטבעות כסף, חלקן עם כתובת בערבית, בתוך פח מזוגג. המטבעות הן מהמחצית השנייה של המאה ה-11, סוף השלטון הפאטימי וערב הכיבוש הצלבני. באותה העת נערכו מפעם לפעם על טבריה התקפות של לוחמים סלג'וקים. בשנת 1078 היה טבח גדול באחת ההתקפות בתושבי העיר. ככל הנראה בעל החנות החביא אז את המטמון מתחת למרצפות וחוסל בעת ההתקפה. כאשר הגיעו הצלבנים לטבריה מצאו במקום עיר רפאים ואז הקימו את העיר מחדש.

בשנת 1099 השתלטו הצלבנים על הגליל ועל טבריה. טבריה הפכה להיות בירת נסיכות הגליל. מושלה של הנסיכות היה טנקראד, שייסד בה את הסניורה של טבריה וביצר את העיר. לאחר קרב חטיין 1187, שמו המוסלמים בראשות צלאח א דין קץ לשלטון הצלבני של טבריה. העיר נהרסה ונשארה בלתי מיושבת.

במאה ה-13 הייה טבריה בשליטת הממלוכים כעיר קטנה ורובה חרבה. כך עברה טבריה במאה ה-16 לשלטון התורכים.

תקומתה של טבריה הייתה בימי שלטון הסולטן התורכי סולימאן המפואר. היהודי דון יוסף נשיא מגדולי פורטוגל מילא תפקיד בבירתו קושטא. סוליימן נתן לדון יוסף נשיא אישור לבנות את טבריה וכפרים לידה. דונה גרציאה נשיא (מנדס) סייעה בשיקומה של טבריה ובניית חומותיה בשנת 1567 ובנו בה מושבה יהודית. טבריה נהרסה כליל ברעש האדמה של 1837 לספירה. למרות הקשיים החלו בשיקומה ועולים רבים עלו אליה. בשנת 1872 פקדה את העיר רעידת אדמה שהרסה אותה כמעט לגמרי.

בשנת 1948 גבר הכוח המקומי של היהודים על הערבים שנסו מהמקום והעיר שוחררה.

מתוך הרצאה מתאריך 25.05.09 לחברי החברה הנומיסמטית בישראל סניף ת"א.